

بازخوانی فعالیتهای کمیته مجازات

۱۷ مهر ۱۳۹۵ ساعت ۱۸:۲۷

تاریخ تشکیل کمیته به ذی القعدة سال ۱۳۳۴ ق باز می‌گردد. به طور دقیق مشخص نیست که فکر ایجاد چنین تشکیلاتی در ذهن کدام یک از دو نفری که به عنوان موسسین این کمیته از آنها یاد می‌شود یعنی منشی زاده و ابوالفتح زاده شکل گرفته است اما به هر حال بعد از مدتی نفر سومی هم به جمع اضافه شده و می‌توان موسسین کمیته را منشی زاده، ابوالفتح زاده و محمدنظر خان مشکوه الممالک دانست.

فاصله زمانی مابین انقلاب مشروطه تا انقراض قاجار و روی کار آمدن رضا خان دوران حساسی در تاریخ ایران به شمار می‌رود. این دوره آبستن رویدادها، وقایع و حوادث فراوانی است که پرداختن به هر یک از آنها از نظر تاریخی بسیار مهم و ارزشمند است.

در این میان به بسیاری از رویدادهایی که در فاصله زمانی مورد اشاره اتفاق افتاده توجه قابل قبولی شده و از دیدگاه های مختلف به کنکاش و بررسی آنها پرداخته شده و موافقان و مخالفان و پژوهشگران با سلاقی مختلف پژوهشی و سیاسی به بررسی آنها همت گماشته‌اند اما برخی وقایع کمتر مورد توجه قرار گرفته است.

کمیته مجازات و حوادث مربوط به آن از جمله موضوعاتی است که کمتر مورد توجه تاریخ نگاران و پژوهشگران حوزه تاریخ معاصر بوده درحالی که این تشکیلات مرموز دارای اهمیت فراوانی است.

کمیته مجازات یکی از مراکزی است که پس از مشروطیت در ایران شکل گرفت و ظاهراً موضوع آن بیانگر سرخوردگی چند نفر از طرفداران و وابستگان به مشروطه است. آنها بر اثر هیجانات درونی خود دست به ایجاد یک تشکیلات تروریستی زدند اما در ادامه مسیر، اعضای این تشکیلات آگاهانه یا ناآگاهانه به مثابه مهره های شطرنج در دست بازیگران ماهری قرار گرفتند که از وجود آنها برای پیشبرد منافع خود بهره جستند در این مقال اشاره‌ای مختصر به تاریخچه، عملکرد و اهداف کمیته مجازات خواهد شد.

تاریخ تشکیل کمیته به ذی القعدة سال ۱۳۳۴ ق باز می‌گردد. به طور دقیق مشخص نیست که فکر ایجاد چنین تشکیلاتی در ذهن کدام یک از دو نفری که به عنوان موسسین این کمیته از آنها یاد می‌شود یعنی منشی زاده و ابوالفتح زاده شکل گرفته است اما به هر حال بعد از مدتی نفر سومی هم به جمع اضافه شده و می‌توان موسسین کمیته را منشی زاده، ابوالفتح زاده و محمدنظر خان مشکوه الممالک دانست.

به هر حال در مرحله نخست، هسته اصلی کمیته مجازات با گردآمدن این سه نفر شکل گرفت. از زمان شکل گیری کمیته تا شروع اقدامات آن در جامعه مدت زمان زیادی فاصله نیست. بر این اساس به نظر می‌رسد که در سازماندهی این تشکیلات تفکر زیادی صورت نگرفته است. شاید عدم وجود فاصله زمانی نشانه آن باشد که برنامه های عملیاتی کمیته از قبل طراحی و مهیا می‌شوند. بنیانگذاران و گردانندگان کمیته برای اجرای نیاتشان نیاز به چند نفر قوه عامله و در واقع اجرا کننده تصمیمات اخذ شده داشتند. اولین کسی که برای انجام این منظور نظر آنها را جلب کرد، کریم دواتگر بود. کریم دواتگر کسی بود که در شب ۱۶ ذی الحجه ۱۳۲۶ ق شیخ فضل اله نوری را هدف قرار داده و زخمی کرد و در واقع قصد ترور شیخ را داشت که پس از ناکامی در این کار، شیخ از گناه او درگذشت و همین اقدام موجب شهرت وی نیز گردید. در این زمان که گردانندگان کمیته به دنبال فردی مناسب برای انجام عملیات‌های مورد نظر خود بودند ابوالفتح زاده با وی آشنا شده و او را برای اجرای نظریات کمیته به سایرین معرفی کرد.

منشی زاده چون از قبل با کریم دواتگر آشنایی داشت و او را از ماجرای ترور حاج شیخ فضل الله نوری می‌شناخت، نظر ابوالفتح زاده را پذیرفت و از آنها دعوت کرد که در جلسه‌ای چهار نفره شرکت کنند تا موضوع بیشتر شکافته شود و آنها با کریم از نزدیک آشنا شوند. این جلسه را منشی زاده با بحث های انتقادی تند از عملکرد دولتیان آغاز کرد و دیگران نیز هر کدام به نحوی از خیانت وطن فروشان صحبت کردند به طوری که کریم به آنها اطمینان داد که از هیچ کوششی در این راه خودداری نخواهد کرد.

پس از آن چند جلسه مهیج دیگر برگزار شد و در نهایت برای آغاز عملیات، میرزا اسماعیل خان، رئیس انبار غله به عنوان اولین قربانی انتخاب شد. مدت کوتاهی بعد از این جلسه، کمیته مبلغ یک صد تومان به همراه دو قبضه اسلحه در اختیار کریم دواتگر قرار داد و او را مختار کرد تا به همراه کسانی که سراغ دارد نظرات کمیته را اجرا کند. کریم نیز به همراه دو نفر از دوستانش میرزا اسماعیل را در حالی که از انبار غله خارج می‌شد مورد هدف گلوله قرار داده و نام او را به عنوان اولین قربانی کمیته ثبت می‌کند.

کریم دواتگر مدتی پس از ترور میرزا اسماعیل خان بهانه مناسبی برای اخاذی از اعضای کمیته پیدا می‌کند به طوری که سران کمیته در مقابل درخواست های کریم درمانده می‌شوند و به دنبال راه حلی برای حذف کریم می‌گردند و چاره کار را در از بین بردن کریم می‌یابند. این کار توسط همدستان سابق کریم انجام می‌شود، بنابراین دومین قربانی کمیته خود کریم دواتگر است.

کشمکش های کریم دواتگر با اعضای کمیته موجب ورود دو نفر دیگر به نام های عماد الکتاب قزوینی و علی اکبر ارداقی به کمیته می‌شود که از این تاریخ به بعد نقش مهمی در کمیته ایفا می‌کنند.

قاتلین کریم که از سوی نظمیه دستگیر شده بودند با فشارهای اعضای کمیته و بدون آنکه هویت کمیته فاش گردد آزاد می‌شوند. با آزادی قاتلین کریم اعضای کمیته که دیگر احساس هیچ خطری نمی‌کردند به فکر تداوم فعالیت های خود افتاده و این بار نام میرزا عبدالحمید خان متین السلطنه به عنوان قربانی بعدی مطرح می‌شود و این اقدام نیز با موفقیت انجام می‌شود. نظمیه پس از سومین قتل نیز نتوانست سرنخ درستی از اعضای کمیته بیابد. اعضای کمیته نیز از اینکه برنامه آنها به خوبی در حال پیشرفت

ماجرای چهارمین قتل که منتسب به کمیته است ظاهراً قبل از هماهنگی با سران کمیته صورت گرفت. و آن هم ترور میرزا محسن مجتهد، داماد آیت الله بهبهانی بود. براساس گفته های اعضای اصلی کمیته، ترور میرزا محسن در برنامه آنها نبوده و تنها به صورت اتفاقی این ماجرا پیش آمده است و کمیته به نفع خود می بیند که آن را به سود خود جلوه دهد. با قتل میرزا محسن مجتهد که در روز روشن و در ملاء عام توسط احسان الله خان و حسین الله خان انجام گرفت، کمیته اطلاعیه ای در تائید آن صادر کرد و این قتل را به نیروهای خودش نسبت داد.

دولت و نظمیه پس از قتل میرزا محسن مجتهد هم قادر به کشف تشکیلات کمیته نشدند و ماجرا همچنان مکتوم ماند.

پنجمین قربانی کمیته منتخب الدوله خزانه دار کل بود که قتل او برای سران کمیته مشکل ساز شد و سرانجام به انهدام تشکیلات آنها منجر گردید. این قتل منجر به اختلاف نظر شدیدی بین اعضای کمیته شد. در جلسات کمیته گرچه اسم این فرد در میان بود اما سخنی از قتل او مطرح نشده بود تقریباً اکثر سران کمیته این قتل را به بهادر السلطنه کردستانی که از کمیته اخراج شده بود نسبت داده اند. اما اینکه اهداف کمیته از دست یازیدن به این قتل ها چه بوده است موضوعی است که باید بیشتر مورد مذاقه و تحلیل قرار گیرد که ذیلاً بدان پرداخته می شود.

براساس مکتوبات بر جای مانده از کمیته، اهداف آن به شرح زیر خلاصه شده است:

۱ - تلاش در جهت ایجاد یک تشکیلات نظامی منظم و مخوف در تهران و سایر نقاط ایران

۲ - هدف قرار دادن جاسوسان و خائنان به وطن

۳ - در دست گرفتن جو سیاسی کشور از طریق ایجاد رعب و وحشت در میان دوایر دولتی

۴ - تلاش برای دستیابی به مناصب دولتی با پشتوانه ارباب و تهدید

۵ - زمینه سازی برای یک کودتای نظامی

۶ - کوتاه کردن دست بیگانگان از کشور

اما با بررسی عملکرد کمیته و واکاوی قتل های انجام شده توسط این تشکیلات مخفی و مخوف، اهداف دیگری غیر از آنچه در

نوشته ها و اعترافات اعضای کمیته بدان اشاره شده است مشخص می گردد.

در مورد قتل هایی که توسط کمیته انجام شد باید توجه داشت که تمام افرادی که کشته شدند در زمره رجال سیاسی برجسته کشور نبودند و علی رغم شعارهای ضد انگلیسی کمیته افراد مقتول کسانی بودند که در این مسیر از شاخص های اجتماع محسوب نمی شدند. در افواه عامه، وثوق الدوله، قوام السلطنه، نصرت الدوله، سپهسالار و فرمانفرما بیشتر به خیانت و وابستگی شهرت داشتند تا اشخاص خرده پایی نظیر میرزا اسماعیل خان و...

از سوی دیگر قتل میرزا محسن مجتهد، سایه تاریکی بر فضای اهداف ضد بیگانه کمیته افکند و به نوعی بیانگر خصلت ها و رویکردهای ضد مذهبی آنان بود تا ویژگی های ضد اجنبی این گروه. اشاره عماد الکتاب به قدرت معنوی میرزا محسن در ایران و عراق خود نشانی از گستردگی نفوذ معنوی او در جامعه است و پذیرش دیدگاه کمیته در این زمینه که وی را مصداق جاسوسی برای انگلستان دانسته است واهی و پوچ به نظر می رسد. در زمانی که بسیاری از مجریان امور سیاسی ارتباطات نزدیک و رفت و آمدهای آشکار و پنهان با سفارتخانه های بیگانه داشتند آیا انتخاب فرد روحانی منتسب به یکی از سران نهضت مشروطیت که خود او نیز قربانی توطئه بیگانگان شده هدف کمیته را زیر سوال نمی برد؟! آنچه در این مقطع به ذهن متبادر می شود همخوانی ضمنی قتل میرزا محسن با آیت الله بهبهانی است که هر دوی آنها از منتقدین مذهبی و مورد قبول عامه محسوب می شدند. شاید بتوان گفت فردی که در ورای عملکرد کمیته مجازات قرار داشت و آنها را به سمت امیال خود هدایت می کرد اردشیر ریپورتر یا یکی از یاران نزدیک او بود. زیرا حوادث بعدی نشان داد که بیشترین بهره از این نوع عملکرد نصیب وی و همفکران او شد.

به هر حال تشکیلات کمیته به خاطر اختلافاتی داخلی بر ملا شد و به فاصله بسیار کوتاهی تمام افراد آن دستگیر و روانه بازداشتگاه شدند. براساس مدارک موجود آشکار شدن هویت افراد کمیته به هیچ وجه نتیجه تیزهوشی و پیگیری مستمر وزارت داخله یا نظمی نبود بلکه علت اصلی آن اعترافات بهادرالسلطنه بود.

در نهایت پس از انجام بازجویی ها در تاریخ دوم سنبله ۱۲۹۷ هـ ش حکمی از طرف محکمه فوق العاده، راجع به افراد کمیته مجازات با شرح زیر صادر شد:

۱ - منشی زاده، ابوالفتح زاده و مشکوه الممالک به تبعید و حبس مقید و غیر دائم در مدت پانزده سال که دو نفر اول را به کلات نادری تبعید نمودند.

۲ - رشید السلطان و حسین الله خان که اقرار به چندین قتل کرده بودند محکوم به اعدام شدند.

۳ - میرزا علی خان ارداکی و عماد الکتاب به پنج سال حبس محکوم شدند.

آدرس مطلب :

<https://www.cafetari.kh.com/news/۲۱۱۰۳/مجازات-کمیته-فعالیتها-بازخوانی>